

Äreminnen och medaljer

JOACHIM ÖSTLUND*

Lunds universitet

Martin Tunefalk, *Äreminnen: Personmedaljer och social status i Sverige cirka 1650–1900* (Lund: Nordic Academic Press 2015), 389 s.

Syfte samt teori och metod

Martin Tunefalks avhandling *Äreminnen: Personmedaljer och social status i Sverige cirka 1650–1900* behandlar förändringar av föreställningar om social status i övergången från förmodern tid till modern tid. Tunefalks ingång är både ovanlig och djärv. För att nå kunskap om denna förändringsprocess studerar han utgivningen av personmedaljer från 1614 fram till 1899. Under perioden tillverkades totalt 742 personmedaljer i Sverige. Dessa medaljer har länge legat i skuggan av studiet av kungliga medaljer.

Håller detta källmaterial för en undersökning? Ja, förvånansvärt bra. Det kan konstateras att dessa små metallbitar berättar en hel del. I medaljernas föränderliga språkliga- och visuella budskap beskriver Tunefalk hur den förmoderna samhällsuppfattningen gick mot sin upplösning.

Vad är då en personmedalj? Tunefalk beskriver en personmedalj som en medalj vilken hyllar en enskild icke-kunglig person. Medaljernas uttalade syfte var att bevara minnet av stora män (och vissa kvinnor), deras handlingar och egenskaper, för alltid. Personmedaljen definieras som ett medium som representerar en samhällsuppfattning i kondensat. Medaljerna kategoriseras utifrån aspekterna adliga eller ofrälse, samtida eller historiska. Historiska medaljer är de som framställer personer som vid medaljens tillkomst hade varit döda i mer än 50 år. Utöver personmedaljer bygger analysen på kompletterande material såsom hyllningsdikter, levnadsberättelser, likpredikningar och ikonologier, det vill säga instruktioner i emblematik.

Avhandlingens övergripande syfte rör frågan om hur statusförhållanden formades och omtolkades under en period på 200 år. För att besvara denna

* Fil. dr i historia; fakultetsopponent

fråga analyseras två dimensioner: (1) Vem hyllades, hur och för vad? (2) Hur och av vem avgjordes frågor om status?

Avhandlingens metod är hämtad ur Norman Faircloughs diskursanalys. Denna metodologiska utgångspunkt innebär att diskurser genomlysas i tre dimensioner. Den första är språket (textdimensionen). Den andra är språkets tillkomst och bakomliggande regelverk, vilket betecknas som den diskursiva praktiken. Den tredje berör relationen mellan diskursen och dess sociala effekter, vilket benämns som den sociala praktiken.

Avhandlingen tar även sin utgångspunkt i en teori om performativitet. Det innebär att texter och bilder som personmedaljer inte endast betraktas som uttryck för fixerade föreställningar om social status, utan i stället bidrar medaljerna till att iscensätta och skapa föreställningar om social status. Med andra ord: att utge en medalj är en performativ handling ämnad att förändra eller bevara samhället på ett särskilt sätt. Med denna utgångspunkt argumenterar Tunefalk för att medaljerna inte bara skall ses som återspeglings av samtidens föreställningar, utan snarare att det var genom detta medium som föreställningar om status etablerades. Därmed följer även antagandet att eliten var i ständigt behov av att argumentera för sin status. Social status definieras i avhandlingen som en förhandling om ständigt otillräckliga resurser. Hög status får man genom att överträffa omgivningens förväntningar – eller, mer precist, genom att ge språkliga uttryck för en sådan prestation, som författaren skriver.

Studiens upplägg och resultat

Avhandlingen består av tio kapitel, där kapitel två till åtta utgör de empiriska avsnitten och där varje kapitelrubrik indikerar de centrala resultaten i kronologisk ordning. Det andra kapitlet lyfter fram "anor" som bärande koncept. Därefter följer kapitel om dygder, meriter, den goda borgerligheten, försvar av ordningen, elitistiskt medborgarideal samt verksamhet och framgång. Det nionde kapitlet sammanfattar det viktigaste empiriska resultatet under den studerade perioden och det tionde är teoretiskt orienterat med diskussion om förändring och kontinuitet. Upplägget i de empiriska kapitlen är kronologiskt och resultatstyrt vilket betyder att kapitlen inte följer den gängse indelningen i politiskt avgränsade epoker, utan överlappar delvis varandra. På detta vis manifesteras författarens syn på förändring som processuell.

Avhandlingen är välskriven och välstrukturerad. Språket är korrekt, begripligt, sakligt och transparent. Martin Tunefalk har en god överblick över forskningsläget och refererar föredömligt till forskare som behandlat teman med koppling till avhandlingens frågor. Tabellerna och personregistret ger överblick och bidrar till att höja bokens bruksvärde.

Vad kan då avhandlingen visa gällande omskrivningar av statusföreställningar? Under medaljmediets första decennier så var det börd och jordägande som gav status. Detta förändrades under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet då personlig duglighet och individuella handlingar fick en central plats i äreminnets diskurs. Nästa skifte skedde vid 1700-talets mitt: Martin Tunefalk argumenterar för att det började formas en föreställning om status vilken var fristående från politisk makt eftersom konstnärer, vetenskapsmän och handelsmän började hyllas i mediet.

I mitten av 1700-talet kom allegoriska uttrycksformer att kompletteras med realistiskt avbildade motiv, det vill säga ett bildbruk som var mindre exkluderande, och begripligt för alla. Rörelsen från ett exkluderande till ett vad Tunefalk benämner ”argumenterande uttryckssätt” framgår även av valet av språk i medaljerna. Författaren menar att detta signalerar att personmedaljerna var en del av den argumenterande offentligheten: status kunde vinnas genom att man argumenterade för sin position hos bredare befolkningslager.

Under slutet av 1700-talet ökade utgivningen av medaljer på grund av att allt fler grupper gavs tillträde till, eller manifesterades via, mediet. Den sociala sammansättningen såväl som medaljernas uttryck för status breddades. Allt fler medaljer över historiska personer producerades. Däremot visar avhandlingen att andelen kvinnor i medaljmediets hyllningar minskade tydligt under perioden, och att den tydligaste nedgången skedde under 1700-talets senare hälft. Breddningen av den sociala manliga basen medverkade även till ett försvar för den gamla ordningen, det vill säga ståndssamhällets ordning. Bakom detta försvar stod framför allt Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien samt Svenska Akademin.

Under 1800-talets senare hälft skedde genomgripande förändringar som resulterade i att personmedaljer förlorade sin roll som statusföremål i en samhällelig kontext – varken deras uttryck eller deras sociala bas var vid denna tid längre exklusiva. En orsak till detta var att medborgarbegreppet kom att dominera mediet allt mer, det vill säga en idé om en individ som verkade aktivt i offentligheten för samhällets bästa, oavsett ståndstillhörighet. Denna individualism förstärktes under seklets senare del. Ämbets- och yrkestitlar kom inte att ersättas, vilket fick innebörden att mediets inneboende funktion som formare av status devalverades när mediet förlorade sitt sakrala skimmer, när vem som helst kunde vinna denna typ av status.

Diskussion

På ovan nämnda vis argumenterar Martin Tunefalk för att såväl den sociala sammansättningen bland hyllningsobjekten som medaljernas uttryck genomgick stora förändringar från början av 1600-talet till slutet av 1800-talet.

Utvecklingen gick från ett exkluderande till ett argumenterande uttrycks-sätt; från en offentlighet där social status idealt sett var statisk och medfödd till en offentlighet där individen tillskrevs status för sina handlingar men oberoende av ståndstillhörighet eller börd. Avhandlingen bidrar därmed till att synliggöra en processuell förändring från tillskriven, homogen och kollektiv status till uppnådd, heterogen och individuell status.

Avhandlingen täcker en lång period i svensk historia, sveper över flera forskningsfält och berikar dem på olika punkter. Detta innebär att flera epokspecifika forskningsdiskussioner passerar i avhandlingen och kommenteras, såsom drivkrafterna bakom adelns ståndsutjämning under 1600-talet, om medborgarbegreppets formering under 1700-talet och ärans demokratisering under 1800-talet.

På flera punkter är beläggen övertygande, medan det i andra fall blir svårare att ge understöd åt vissa argument. Detta gäller exempelvis i vilken grad det är möjligt att i medaljmediet se en övergång från ståndssamhällets representativa offentlighet till den moderna argumenterande offentligheten. Här handlar det om hur det är möjligt att skilja en representativ medalj från en argumenterande medalj då mediet i sig syftar till att demonstrera status. På vilket sätt skiljer sig egentligen exempelvis medaljen över pastor Mattias Iser (s. 93), vilken beskrivs som ett representativt uttryck i 1600-talstappning, mot den argumenterande medaljen som gavs ut 1895 över bröderna och företagsledarna Jean och Carl Gerhard Bolinder (s. 244)?

Medaljen över Iser utkom 1694 och visar den hyllade klädd i kappa och rock. Där omkring löper en inskrift. Frånsidan av medaljen återger en bild av ett fyrtorn på en klippa i havet. Från tornet hänger en lykta som lyser vägen för seglande skepp. Över denna bild står en inskrift som anspelar på Iserns själavårdsarbete, att han visar den rätta moraliska vägen för sina församlingsbor.

Medaljen över bröderna Bolinder slogs 1895 och visar de båda bröderna iklädda frack. Titlar saknas. På frånsidan kombineras tre ideal. Välstånd symboliseras av ett ymnighetshorn, medborgerlig flit av bikupan och medborgerlighet av arbetare. Bröderna Bolinders status som sociala klättrare och rika fabriksägare legitimerades underifrån, genom arbetarna, vilka i sig inte är föremål för någon hyllning. Att den senare medaljen är argumenterande medan den förra är representativ är inte helt tydligt, i mina ögon. En lika god tolkning kan ange att medaljen över bröderna Bolinder utgör ett representativt uttryck för klassamhället då medaljens bildspråk lyfter fram två samhällsgrupper, den kroppsarbetande och den styrande. Här handlar det hur teorin om språket som något performativt tillämpas, det vill säga att varje språklig handling som skall slå fast något i sin tur ger argument till att omforma det. Detta blir begripligt i den process där synen på status

omförhandlas och nya ideal tar plats. Bröderna Bolinders medalj synliggör utan tvekan ett nytt ideal för status i ett nytt samhälle, ett samhälle där börd inte längre räcker för att vinna social status. Det är dock svårare att se att medaljen över bröderna Bolinder representerar ett mer argumenterande uttrycks sätt i jämförelse med Mattias Iser.

Tunefalk kan i ett annat resonemang, med koppling till ovan nämnda exempel, på ett övertygande vis illustrera hur föreställningar om den sociala statusen övergår från att verka horisontellt till att fungera vertikalt i samhällshierarkierna. Den som eftersträvar status måste också ha sina beundrare, kan man säga. Medaljen över bröderna Bolinder illustrerar exempelvis det. Vad som skedde i övergången till det moderna samhället var att legitimitet eftersöktes eller hämtades nedifrån i samhällshierarkin skriver Tunefalk: "från personer som inte bara symboliskt, utan konkret i form av anställningar, var underställda den hyllade." (s. 260).

När det kommer till den övergripande frågan om övergången mellan det förmoderna till det moderna är beläggen övertygande. Tunefalk hänvisar till äldre forskning som ofta tenderar att betona en motsättning mellan förmoderna och moderna samhällen, som en antingen eller fråga, och kan i stället med goda exempel ge stöd för ett mer processuellt perspektiv. Det rör sig i stället – och inte helt oväntat – om en lång process präglad av gradvisa överskridningar, snarare än ett "modernt genombrott". Martin Tunefalk argumenterar för att förändringen går mot individualism, heterogenitet och argumentation, samtidigt som vissa föreställningar lever kvar. Bland sega föreställningar och statusideal möter vi exempelvis "oegennyttia". Baserat på detta dras även slutsatsen att termer som modern och förmodern mer skall ses som analytiska begrepp snarare än som kronologiska periodiseringar. Detta är ett intressant resonemang vilket i förlängningen skulle kunna betyda att "det förmoderna" kan uppstå i framtiden. Poängen i resonemanget handlar emellertid snarare om att illustrera att förändringen över de 200 åren inte kan beskrivas som en rätlinjig process, utan att den var präglad av motstånd, gamla ideals återkomst, uteslutningar och paradoxer. Uppmärksammandet av dessa fenomen hör till avhandlingen mest intressanta resultat.

Exempel på en motreaktion mot "ärans demokratisering" märks under slutet av 1700-talet genom att Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien och Svenska Akademien engagerades i försvaret av en samhällsordning som upplevdes som hotad. Tunefalk ansluter här och kan ge understöd till forskare, exempelvis Jay M. Smith, vilka betonar att tidens borgerliga offentlighet präglades av motstridiga uttryck och föreställningar. Latinets återkomst i medaljmediet under mitten av 1800-talet illustrerar på ett tydligt vis att omformningen av diskursen inte var rätlinjig och inte heller hegemonisk, utan utsatt för omformning och förhandling. Det syns exempelvis i Nils

FIGUR 1: Medalj, slagen 1864 av statens järnvägstjänstemän. Åtsida: Nils Ericson, Chef för statens Jernvägsbyggnader. Frånsida: En kvinna ritar järnvägslinjer på en Sverigekarta. Uppsala universitets myntkabinett.

Ericsson medalj från 1863 (s. 241). I dess bildspråk syns en förening mellan antikiserande uttryck och modern teknik. Medaljen visar en kvinna klädd i antik dräkt med en krona på huvudet. Kronan är dock inte designad med ett krenelerat murkrön, utan av bevingade hjul, det vill säga en symbol för Statens järnvägar. På detta vis kunde det antikiserande bruket av allegoriska bilder föras över till moderna förhållanden för att legitimera nya former av social status.

Samtidigt finns det tydliga belägg för att medaljernas förändrade uttryck inte representerar en upplösning av den förmoderna världsbilden. Det kan konstateras att de patriarkala och hierarkiska aspekterna i äreminnets diskurs under hela perioden är markanta, trots att begrepp som "förtjänst" och "verksamhet" i medaljmediet breddade den diskursiva möjligheten att uppnå social status. Dessa tendenser är intressanta och faller väl in i den genusordning som också var utmärkande för den borgerliga offentligheten. Den moderna meritokratins betoning på offentliga bedrifter gör att kvinnor hamnade i bakgrunden. Vad som är slående för den moderna samhällsuppfattningens genombrott i medaljmediet är därmed att kvinnor i det närmaste uteslöts. Av de 279 medaljer som tillkom under perioden 1850–1899 hyllades endast tre kvinnor, det vill säga cirka en procent. Därtill slogs tolv medaljer över par, det vill säga en man och en kvinna tillsammans, men hyllningarna till enbart kvinnor minskade stadigt under hela undersökningsperioden. Männerna blev med andra ord det moderna samhällets stöttepelare.

Martin Tunefalks avhandling visar hur analyser över långa tidsperioder kan generera intressanta insikter. Vid sidan av genushistoriska perspektiv uppmärksammas även frågor om nationell identitet och nationalism. Här konstateras att uttryck för nationalism i medaljmediet är sällsynta, trots den nationella rörelsen som svepte genom Sverige och det realistiska återgivandet blev vanligt i mediet under 1800-talets sista decennier. Martin Tunefalk menar att avsaknaden av nationell symbolik i medaljmediet kan förklaras av dominansen av det antikiserande och tillbakablickande uttrycket. Av den anledningen kunde exempelvis en svensk flagga uppfattas som en utmaning mot det antika bildspråket. Den tidiga nationalismen präglades bland annat av en viss radikalism riktad mot det etablerade samhället samt förespråkade en nation där alla var jämlikar. Därmed skulle ett dylikt uttryck fungera dåligt som statusmarkör i medaljmediet, enligt Tunefalk.

Ytterligare faktorer som lyfts fram är dels att medaljmediet vid denna tid förlorade sin ställning som formare av status på ett allmänt samhälleligt plan, dels att enheterna som var närvarande i mediet, som företag, föreningar och sällskap, inte verkade på en nationell nivå. Tunefalk gör en liknande koppling till ideologi som förklaring till varför religionen var relativt frånvarande i medaljmediet under den förmoderna eran, och även under

ortodoxins 1600-tal. Orsaken till detta söks i argumentet att då religionen syftade till att upprätta en gemensam identitet så kolliderade detta ideal med det statuskapande medaljmediet. Dessa två exempel visar hur Tunefalk på ett kreativt vis placerar personmedaljernas föränderliga uttryck i relation till samhälleliga och kulturella processer.

Slutomdöme

Avslutningsvis skall det framhållas att Martin Tunefalks avhandling utgör ett viktigt inlägg i diskussionen om förhållandet mellan det förmoderna och det moderna samt de föränderliga uttryck som status kan få i ett samhälle. Det kan konstateras att Tunefalk finner övertygande belegg för att upplösningen av den förmoderna samhällsuppfattningen skall förstås som en långdragen process och som ett resultat av konstanta förhandlingar samt paradoxer. I likhet med Tunefalk håller jag med i konstaterandet att: "Det är en underbar paradox att det pågick ständiga förändringar i en tid och i ett medium som i stor utsträckning hyllade det statiska." (s. 289) Vid sidan av detta frågekomplex utgör avhandlingen även ett bidrag till medaljforskningen, även om personmedaljerna i detta fall mer skall ses som ett verktyg att analysera historisk förändring. Tunefalks tes att medaljernas förändras mot ett mer argumenterande uttryck är för mig inte helt övertygande eller klart utvecklad. När det kommer till förskjutningen mot en mer heterogen uttrycksform håller jag med. För den som är intresserad av diskussionen om övergången från det förmoderna till det moderna vill jag varmt rekommendera Tunefalks avhandling.